

Міністерство освіти і науки України
Інститут модернізації змісту освіти МОН України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди
Установа адукацыі «Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя
П.М. Машэрава»
Гістарычны факультэт

Комунальний вищий навчальний заклад
«Харківська академія неперервної освіти»
Київський університет імені Бориса Грінченка

Актуальні проблеми методики навчання
історії, правознавства та суспільствознавчих
дисциплін

ВИПУСК 7

Харків – 2015

В статье исследованы основные формы и направления взаимодействия между высшим педагогическим учебным заведением и общеобразовательной школой в форме университетской кафедры. Раскрываются основные методы взаимодействия, благодаря которым осуществляется достижение новых позитивных результатов в образовательном процессе.

The article deals with the main forms and ways of the interaction between higher pedagogical educational establishment and comprehensive school as a university department. The main forms of the interaction are disclosed according to achieve new positive results in the educational process.

УДК 378:930.85

*Будзар М.М., канд. істор. наук, доцент
кафедри історії України Київського
університету імені Бориса Грінченка*

ДО ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ЦИКЛУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Автор розглядає проблему викладання історії культури у вищій школі відповідно до потреб оновлення теорії та методології викладацьких практик. Визначено засади використання комплексу знань у галузях історії культури, історичної антропології для розробки лекційних курсів з дисциплін історико-культурологічного циклу.

***Ключові слова:** історія культури, історична антропологія, методологія історії культури, світова культура, національна культура.*

Освіта у реаліях сьогодення має розглядатися як унікальний соціокультурний феномен, диференційоване системне утворення, провідною функцією якого є відтворення базових цінностей, духовних орієнтирів та стратегічних інтересів людської спільноти з метою вирішення однієї із засадничих проблем сучасності – світоглядного та культурного самовизначення особистості. В

умовах «антропологічного повороту» останніх десятиріч філософсько-світоглядне підґрунтя освітніх практик схарактеризовано принципами пріоритету людини як особистості, вільного ціннісно-дієвого вибору, суголосності національних й загальнолюдських інтересів.

Усвідомлення того факту, що провідною моделлю новітньої парадигми освіти є інноваційна

людина з притаманним їй ставленням до світу як до царини пізнавальної та практичної невизначеності, актуалізує питання впровадження базових напрацювань гуманітарного знання у практику підготовки фахівців шляхом розвою академічної університетської науки.

Така «ситуація олюднення» інтелектуального досвіду вимагає як однієї з нагальних дій оновлення моделей викладання дисциплін історико-культурологічного циклу, розрахованих на розвиток гуманітарного складника, вирішального для плідної професійної діяльності майбутніх фахівців. Це твердження тим більш слушне, що сучасна гуманітарна освіта ставить за головну мету підготовку вже не виразників певної ідеології, але інтелектуально-духовних лідерів, котрі мають самовизначитися у бурхливому сьогоденні та допомогти іншим у процесі ідентифікації самого себе у сучасному світі.

Проблема обґрунтування теоретичних та методологічних засад викладання дисциплін історико-культурологічного циклу розглядається українськими науковцями впродовж останніх десятиріч у контексті розвою світової історичної, культурологічної, історіософської думки кінця ХХ–початку ХХІ століть. Серед тих питань, що мають найбільш попит інтелектуального обговорення, є аналіз співвідношення власне історичного знання та досвіду соціокультурних практик людства у процесі дослідження історії культури, як у

національному, так і в світовому варіантах. Таку традицію закладено у роботах В. Горського, С. Кримського, В. Шинкарука [3; 6; 7; 10] й продовжено у дослідженнях останнього часу, зокрема у роботах С. Айтова, О. Павлової та інших [1; 4; 8]. В основу концепції викладання історико-культурологічних дисциплін в Україні покладено світоглядно-філософський умовивід про те, що культура є «системою формотворень людського духу...» [10 с.15]. До уваги дослідників залучено проблему удосконалення міждисциплінарних досліджень культури як історичного феномену, що еволюціонує у часі та просторі, на перетині класичної історії культури та історичної антропології відповідно до дослідницьких стратегій «нової культурної історії», розроблених в останній третині минулого століття з орієнтацією на методологію «Анналів» (М. Блок, Ж. Ле Гофф, Я. Гуревич, Г. Кнабе, інші), коли інструментарій історичних розвідок (історика культури зокрема) став розглядатися у сукупності двох незалежних одне від одного складників – наукових понять новітнього часу та тих, якими користувалися люди досліджуваної історичної доби [5, с. 77].

Таким чином, *метою статті* є виявлення низки проблемних питань, що постали у процесі викладання історико-культурологічних курсів у вищій школі за умов забезпечення відповідності їх новітнім потребам засвоєння історично-культурного досвіду людства.

Передусім зазначимо, що спільна риса навчальних дисциплін історико-культурологічного циклу («Історія української культури», «Культурологія», «Українська та зарубіжна (світова) культура», «Світова художня культура» тощо) полягає у сукупній освітній меті та дослідницьких завданнях: вивчення культури як суспільного явища із заглибленням у практику соціокультурної діяльності людини, репрезентація української культури як форми збереження національного культурного досвіду та водночас як складника світового культурного процесу, аналіз окремих культурних феноменів у закономірностях їхніх історичних трансформацій. Але відповідно до таких навчально-дослідницьких завдань маємо пам'ятати, що історичне становлення культури здійснювалося у процесі соціоантропогенезу – виникнення людини як такої, саме тому культурно-історичний процес репрезентує неповторні риси як індивідуального буття людини, так і історичної особистості людських спільнот (соціальних груп, етносів, націй). Тобто для ефективного опрацювання результатів культурницької діяльності людства необхідно сумістити дві дослідницькі парадигми – таку, яка аналізує культурну спадщину у сукупності конкретних артефактів, і ту, що передбачає виявлення механізмів соціально-історичного відтворення суспільства як культурної цілісності.

Тому основною методологічною вимогою побудови

навчальних курсів з історії культури, зокрема історії української культури та історії світової художньої культури, є застосування змістового матеріалу власне історії культури як класичної науки, що досліджує інтелектуальні та образні рефлексії епохи – вербальні і невербальні «тексти» культури, авторські інтерпретації світоглядних, екзистенційних та інших проблем, втілені у відповідних філософських, релігійних, міфологічних, художніх, епістолярних творах, та історичної антропології, у межах якої не лише вивчаються певні культури як стійкі системні явища, але аналізується макродинаміка історико-культурних процесів щодо певних історичних епох, формацій, цивілізацій і етносів, соціальних класів та груп, розробляється методологія змін культурних форм, запроваджується реконструктивне моделювання історичних культурних систем. У такий спосіб, за доречним висловом А. Флієра, актуалізуються два дослідницьких підходи: «...історик культури «класичного» напрямку» задає питання: “А що там у вас в Минулому було значущого”, історик-культуролог запитає у минулого “Які правила гри” (“соціальні конвенції”) визначили характер життєдіяльності цього суспільства за досліджуваної доби?» [9].

Саме поєднання таких напрямів у викладанні навчального матеріалу вимагає застосування культурологічного підходу, що передбачає розгляд соціокультурного змісту творчих

програм, реалізованих у досвіді практичної діяльності людини. Концептуальною сутністю культурологічного підходу є спільність діяльнісного, аксіологічної індивідуально-творчого аспектів культури, коли особистість репрезентується як основний суб'єкт культуротворчого процесу.

Застосування інструментарію культурологічного підходу не тільки сприятиме реалізації принципу наслідування, логічної послідовності у вивченні фахових і гуманітарних дисциплін, але й формуватиме складний комплекс світоглядних переконань майбутніх фахівців.

Зосередження уваги на діяльнісному аспекті культурного процесу дозволить сконцентруватися саме на проблемі історичної динаміки науки, варіативності фундаментальних принципів і технологій організації та здійснення соціальної життєдіяльності суспільства. Людство, суспільство, особистість – це ті суб'єкти історії та культури, котрі створюють і видозмінюють, вдосконалюють засоби та форми життя, що усвідомлюється у процесі опанування культурним досвідом саме через результати діяльності людини та соціуму в цілому. Діяльнісний аспект розгляду процесу та наслідків творення культури висвітлює змістовне наповнення колективного існування людства шляхом аналізу матеріальних, символічних, інформаційних результатів такого існування.

Питання аксіології у процесі вивчення культурної спадщини людства актуалізовані передусім розумінням неоднозначності культури як соціального та історичного феномену. Культура (безумовно) – штучне породження праці та інтелекту людини, її результати успадковуються не генетично, але тільки у процесі навчання, протікання якого підсилює аксіологічний складник певних систем культурних артефактів. Якщо погодимося з думкою А. Флієра про те, що «...культура – це той же самий інструмент насильства над особистістю, як і політична влада, і гільйотина не менш обумовлена культурно, ніж симфонія Бетховена» [9], то беззаперечним стане розуміння спекулятивного змісту багатьох продуктів культури, особливо тих, що за традицією відносимо до т. зв. «художньої культури», які можна розглядати як засоби збереження певної соціальної системи не шляхом брутального примусу, але завдяки світоглядно-психологічному впливу на особистість. Тому виявлення аксіологічного змісту культурної спадщини, передусім національної, відокремлення понять «духовне», «інтелектуальне», «ідеологічне» є вкрай важливим. Саме про це говорив С. Кримський в одному з інтерв'ю, коли наголошував на неможливості розробки певної ідеології, яка б була покладена в основу національної концепції розвитку: «До чого Україні ідеологія? Україні необхідна духовність, ... та духовність, яка

зробила українську націю суб'єктом світової історії...» [6]. Продовжуючи міркування про співвідношення універсального та національного в системі цінностей, презентованих тією чи іншою культурною добою, в одному зі своїх культурологічних есеїв вчений виголосив: «Засвоєння загальнолюдських цінностей характеризує магістраль національного розвитку. Мається на увазі не зведення національного до універсального, а набуття етносом значення національної іпостасі людства, розкриття національних архетипів у контексті їх універсальних компонентів...» [7, с. 110].

Виокремлення індивідуально-творчого аспекту культури акцентує увагу на таких аспектах побутування культури, як індивідуалістичний та естетичний, що мають бути реалізовані шляхом відбору для аналізу та інтерпретації видатних творів світової та української культури, які репрезентують високий рівень професійної майстерності їхніх творців, акумулюють загальнолюдські цінності, мають у своєму арсеналі оригінальні засоби художньо-образної виразності.

Вирішальними принципами дослідження культурних надбань людства, нації, особистості саме з позиції індивідуально-творчої репрезентації є поняття «діалогізму» та «гуманізації» [3, с. 194]. «Діалогізм» в опанування культурної спадщини визначається тим, що культура, реалізована у просторі історії, виступає формою

синхронного буття й спілкування людей – представників минулих, сучасних і майбутніх культур, формою їхнього діалогу та взаємопроникнення. Гуманізація в умовах зміни парадигми прогресу людства, коли, за висновками науковців, відбувається перехід світової спільноти від біологічної та соціальної до глибинно-індивідуальної еволюції [4, с. 46], має розглядатися як «деперсоніфікація» історії, погляд на неї як на арену та результат діяльності творчої особистості.

Застосування принципів «діалогізму» та «деперсоніфікації історії» стимулює включення усього духовного багатства минулої культури до актуального базису національної свідомості та дозволяє усвідомити той факт, що культура за своєю природою інтерсуб'єктна, вона має своєю передумовою існування суб'єктів, котрі вступають між собою у спілкування. На думку дослідників історії української культури, особистісний, індивідуалістичний аспект розвою національною культурної спадщини є особливо значущим: «На авансцені історії України завжди були люди вільного ратного духу; ніхто з них не бажав бути глядачем світової драми, усі хотіли бути тільки її акторами...» [7, с. 113].

Першочерговим завданням на шляху методологічного та змістового оновлення викладання дисциплін історико-культурологічного циклу є проблема організації та проведення лекцій як тієї форми навчально-пізнавальної діяльності, що є однією

з найтрадиційніших і водночас викликає найбільшу кількість дорікань і пропозицій модернізації змісту, структури та форм.

Розмірковуючи над питанням модернізації методологічного та змістового підґрунтя лекційного забезпечення курсу історії культури, необхідно наголосити на тому, що одним з суттєвих засобів такого оновлення є принцип інтеграції знань. Викладання лекційних курсів з дисциплін історико-культурологічного циклу має відбуватися з урахуванням синтетичної природи навчального матеріалу на підставі використання як суто історичних та культурологічних відомостей, так і здобутків антропології, семіотики, соціології, політології тощо.

Чи не найголовнішим принципом організації та проведення лекцій повинен бути історичний принцип презентації навчального матеріалу, що дозволяє прослідкувати логіку розвитку та удосконалення форм національної культури у світовому цивілізаційному контексті. Цей принцип має бути реалізований в оригінальний спосіб у кожній з типів лекцій, що виокремлюються з позиції форм викладення матеріалу та структури.

До першого типу можна віднести лекції, зміст яких складає характеристика загального змісту культурного життя значного історичного періоду. Завдання викладача – запропонувати студентам комплексний аналіз культурної спадщини обраної доби, виділивши моменти, найбільш

продуктивні для духовної еволюції людства.

Другий тип лекцій – характеристика надбань української культури на підставі компаративного зіставлення з культурним досвідом групи інших країн, розташованих у тому самому геополітичному регіоні. При цьому необхідно базуватися на визначенні основної світоглядної моделі, притаманній регіону.

Третій тип лекцій – заняття, присвячені окремій добі у розвитку української культури. Вони обов'язково мають містити у своїй структурі огляд конкретно-історичної ситуації, що була об'єктивною базою для розвитку духовного життя, та аналіз еволюції уявлень про форми та засоби творчого мислення, відповідні цьому відрізкові історичного часу.

Враховуючи зазначені змістовні та формальні особливості проведення лекцій з дисциплін історико-культурологічного циклу, зазначимо, що нагальною потребою їх реалізації є застосування такої ефективної форми організації навчання, як лекція-візуалізація. Демонстраційні компоненти такої лекції не тільки доповнюють словесну інформацію, пропоновану викладачем, але є носіями принципово нового повідомлення, що є компонентом візуального образу. Навчальні презентації, що складають змістове «ядро» таких лекцій, містять не лише візуальний ряд, але й систему навчальних завдань, розрахованих на активізацію знань студентів, а також елементи опорного конспекту,

необхідні для успішного засвоєння інформації. Лекції з елементами візуалізації є більш ефективними, ніж суто академічні, вони допомагають максимально використати такі ефективні методи організації лекційного заняття, як метод аналізу та синтезу, метод компаративного аналізу, культурологічний підхід. Необхідним компонентом таких лекцій є демонстрація документального чи документально-ігрового фільму (повністю, якщо його метраж не перевищує 10–15 хвилин, або уривку). Демонстрація фільму має бути повністю узгоджена з концепцією подання лекційного матеріалу, супроводжуватися завданнями, що актуалізували б його зміст у відповідності до навчально-освітніх завдань, визначених викладачем.

Розробляючи комплекс лекцій з історії культури у поєднанні власне історичного та історико-культурологічного підходів, необхідно спиратися на базове положення про те, що зміст і форми лекцій мають задовольняти вимогам дидактичних принципів науковості, доказовості, систематичності, доступності і наочності, та передбачати реалізацію комплексної мети – ознайомлення з інформацією, відібраною та систематизованою викладачем, актуалізація мотиваційних аспектів навчання, оволодіння методологією навчальної дисципліни, засвоєння основ логіки наукового пізнання [2, с. 69]. Ці твердження є підґрунтям для формулювання комплексу методичних вимог та практичних

рекомендацій, що мають бути запроваджені у процес проведення лекційних курсів з означених дисциплін.

Засвоєння змісту лекцій з дисциплін історико-культурологічного циклу забезпечує становлення світоглядних переконань студентів, удосконалення концептуальної бази, якою вони повинні оволодіти. Студенти мають навчитися використовувати спеціальний понятійний апарат, накопичити таку базу теоретичних знань, що дозволить зрозуміти логіку культурної еволюції людства. Для того, щоб студентська аудиторія свідомо та вільно володіла такими вміннями, викладач повинен відпрацювати особисту методику презентації навчального матеріалу, використовуючи арсенал прийомів, що сприятиме активному залученню слухачів до обговорення проблеми [2, с. 105]. Однією з найважливіших умов високої ефективності лекції є активність студентів, тому викладач має створювати у ході лекції міні-проблемні ситуації.

У підсумку зазначимо, що основою стратегії оновлення методологічної бази викладання навчальних дисциплін історико-культурологічного циклу у вищій школі має стати узгодження «класичного» історичного розгляду процесу становлення культури та використання потенціалу історичної антропології, що дозволить презентувати розвій світової та національної культурної спадщини у гармонічному поєднанні індивідуально-особового та

соціально-типового компонентів. Таке узгодження дослідницьких стратегій має відбуватися шляхом реалізації культурологічного підходу, що базується на висвітленні діяльнісного, аксіологічної індивідуально-творчого компонентів еволюційного буття культури. Дієвим засобом модернізації викладання історико-культурологічних дисциплін є вдосконалення формально-змістових ознак їх лекційного забезпечення. Серед перспектив дослідження назвемо аналіз шляхів вдосконалення таких складників навчально-методичного забезпечення дисциплін історико-культурологічного циклу, як система завдань для самостійної роботи та засобів контролю засвоєння навчального матеріалу.

Джерела та література

1. Айтов С. Ш. Епістемологічні підходи історичної антропології та дослідження процесів цивілізаційного і глобалізаційного розвитку / С. Ш. Айтов // Грані. – 2011. – № 5. – С. 81–85.
2. Брінклі А. Мистецтво бути викладачем : практ. посіб.; за ред. О. І. Сидоренка / А. Брінклі, Б. Десантс, М. Флемм та ін. – К. : «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2003. – 144 с.
3. Горський В. С. Філософія в контексті історії української культури / В. С. Горський // Феномен української культури: зб. наук. праць; [відп. ред. В. Шинкарук, Є. Бистрицький]. – К. : Фенікс, 1994. – С. 192–217.
4. Губерський Л. Культура, ідеологія, особистість / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. – К. : Знання України, 2002. – 507 с.
5. Гуревич А. Я. Еще несколько заметаний к дискуссии о личности и индивидуальности в истории культуры // А. Я. Гуревич // Одиссей. Человек в истории : личность и общество : науч. изд. ; [Институт всеобщей истории, отв. ред. А. Я. Гуревич]– М. : Наука, 1990. – С. 76–90
6. Кримський С. Принципи духовності ХХІ [Електронний ресурс] / С. Кримський // День. – Електрон. дані. – К., 2002. – 15 листопада – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/sergiy-krimskiy-principi-duhovnosti-hhi-stolittya>. – Назва з екрана.
7. Кримський С. Ранкові роздуми : зб. ст. / С. Кримський. – К. : Майстерня Білецьких, 2009. – 120 с.
8. Павлова О. Ю. Теоретико-методологічні засади викладання історії української культури у вітчизняній університетах наук про життя / О. Ю. Павлова // Гуманітарний часопис. – 2013. – №1. – С. 122–127.
9. Флиер А. Я. Историческая культурология как область знания [Електронний ресурс] / А. Я. Флиер // Культурологический журнал : электронное периодическое рецензируемое научное издание. – Електрон. дані. – М., 2011. – № 2 (4). – Режим

доступу: http://www.cjournal.ru/rus/journals/56.html&j_id=6
 . – Назва з екрана.

10. Шинкарук В. І. Поняття культури: філософські аспекти /

В. І. Шинкарук // Феномен української культури: зб. наук. праць; [відп. ред.: В. Шинкарук, Є. Бистрицький]. – К.: Фенікс, 1994. – С. 8–60.

Автор рассматривает проблему преподавания истории культуры в высшей школе в соответствии с потребностями обновления теории и методологии преподавательских практик. Определены основы использования комплекса знаний в областях истории культуры, исторической антропологии для разработки лекционных курсов по дисциплинам историко-культурологического цикла.

Ключевые слова: история культуры, историческая антропология, методология истории культуры, мировая культура, национальная культура

The author considers the problem of teaching the history of culture in higher education in accordance with the needs of updating the theory and methodology of teaching practice. Defined the basics of using complex knowledge in the fields of cultural history, historical anthropology for the development of lecture courses in the disciplines of historical and culture-cycle.

Keywords: cultural history, historical anthropology, methodology of cultural history, world culture, national culture

УДК 372.893

*Волкова К. В., учитель
 історії Бабаївської загальноосвітньої
 школи I-III ступенів імені Героя
 Радянського Союзу Потапенка
 П.О. Харківської районної ради
 Харківської області*

ВИКОРИСТАННЯ ФІЛАТЕЛІСТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ ЯК НАОЧНОСТІ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

У статті розглянуто особливості та переваги використання філателістичних матеріалів на уроках історії як наочності. Висвітлено актуальність та доцільність використання на уроках наочних методів навчання

Ключові слова: наочність, філателія, філокартія.

Постановка проблеми. В умовах науково-технічного

прогресу суспільства невідомо зростає кількість інформації, що